

3. Az égetéstől az online agresszióig – interdiszciplináris kitekintés

CSEMÁNÉ VÁRADI ERIKA

A kötet fókuszában álló magatartásokkal szembeni hatékony fellépés – legyen szó a kibermegfélemlítésről vagy az online gyűlöletbeszédéről – nem képzelhető el a jelenség mögött álló okok feltárása, az elkövetőket jellemző karakterisztika elemzése, illetve az áldozattá válás rizikófaktorainak áttekintése nélkül. Ez nemcsak a megelőzése, a (büntető)jogi és jogon kívüli eszközök alkalmazása, de a viktimizációs következmények feloldása szempontjából is kiemelkedően fontos.

1. A kibermegfélemlítés

Az egyik leginkább kiszolgáltatott, leginkább veszélyeztetett csoport a kiskorúaké, ezért a Digitális Gyermekvédelmi Stratégia is foglalkozik a kérdéskör egyes aspektusaival. A dokumentum a jelenség konkrét *megjelenési formáit* tekintve leginkább egyes nemzetközi kriminológiai kutatások¹ eredményeire támaszkodott, nevesítve például a

¹ Visionaries Project. New Forms of School Bullying and Violence. Cyberbullying, Happy Slapping and Other New Trends. International Online Conference, April 24 – May 19, 2006. Conference Report. VISIONARIES-NET project funded by the European Commission within the Socrates Minerva Program.

Csemáné Dr. Váradi Erika PhD, LLM
vezető kutató, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet
egyetemi docens, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Intézete
ORCID: 0000-0002-4486-1131

Csemáné Váradi, E. (2023) 'Az égetéstől az online agresszióig – interdiszciplináris kitekintés' in Nagy, Z. (szerk.) *Az összehasonlító jog eszközével a gyűlölet ellen. Az online gyűlöletbeszéd, zaklatás és megfélemlítés nemzetközi szabályozása*, 51–71. o. Budapest: Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet

https://doi.org/10.47079/2023.nz.gyuloletbeszed.10_3

befeketítést, a kiközösítést, az online fenyegetést; ezek közös összekötő eleme a technika zaklatás céljából történő alkalmazása.²

A jelenség rendkívül sokszínű, s számos ok miatt folyamatosan változó jellegéből adódóan változatos tipológiával találkozhatunk. Az egyik fő elméleti megközelítés szerint több – részben a Stratégiában is jelzett – formája ismert:³

- a) az égetés (*flaming*) olyan online harc, amelyben dühös, fenyegető vagy vulgáris üzeneteket küldenek tömegével az áldozatnak;
- b) az ismétlődő, folyamatos zaklatás (*harassment repeatedly*) többnyire név nélküli (anonim) durva, goromba, nyers és sértő üzenetek küldését jelenti;
- c) a befeketítés (*dissing*) olyan online üzenetek küldése, amelyek alkalmasak az áldozat jó hírének a megsértésére (így például az iskolai honlapra az adott személy szexuális képességeit és méreteit gúnyoló, kétségbe vonó rajzok, beszámolók, megjegyzések eljuttatása);
- d) a megszemélyesítés (*impersonation*) célja, hogy az áldozat nevében (pl. jelszavát kifiztyelve) üzeneteket, sms-eket stb. küldve tegyék tönkre baráti, szerelmi, társas kapcsolatait, és ezen keresztül (is) rontsák megítélését;
- e) önálló formája a cyberbullyingnak (*outing and trickery sharing*), amikor az elkövető az áldozat titkát vagy a rá nézve kínos információt, titkolt jellemzőt szerzi meg csalárd módon és osztja meg másokkal (így például a kóros kövérsége miatt a többiekől elkülönülve, egy másik teremben átöltöző áldozatról készítenek titkon meztelen képeket a mobillal, és azt küldik szét a társaknak vagy teszik fel a netre);
- f) a szándékos kirekesztés („*exclusion intentionally*”) valakinek egy adott online csoportból (pl. chatszoba) való kizárását jelenti;
- g) az áldozat folyamatos, ismétlődő követése, becserkészése a cybertérben („*cyberstalking repeatedly*”) lényegében fenyegető tartalmú vagy rendkívül intim üzenetek küldését vagy egyéb olyan online tevékenységet takar, amely sérti vagy veszélyezteti az áldozat biztonságát.

Utóbbi elkövetési forma felölelte például a korábbi, még az áldozattól kapott vagy róla, beleegyezésével készült, erotikus tartalmú vagy szexuális tevékenységét ábrázoló képekkel, e-mail-címének és például skype-nevének megadásával az áldozat barátait vagy ismeretleneket célzó üzenetküldést. A jelenség – és így a szakmai tudásanyag és szenzitivitás – folyamatos változását mutatja, hogy később ezek a viselkedések már a szexting alatt önálló kategóriaként kerültek nevesítésre.

² Magyarország Digitális Gyermekvédelmi Stratégiája, 22–23. o.

³ Lásd erre részletesebben: Csemáné Váradi, 2016, 627–661. o.

Más⁴ csoportosítások ettől részben eltérnek. Eszerint az internetes zaklatás alapvetően néhány nagyobb típusba sorolható, mint

- a) a szociális kirekesztés;
- b) engedély nélküli megjelölés;
- c) a megalázás (sértegetés, lehordás / „flaming”);
- d) a „sext re-posting” (intim szexuális tartalmú üzenetek megosztása), és
- e) a megismerés és személyiséglopás („impersonation and identity theft”).

Bár a kirekesztés ezek közül a nyíltan legkevésbé bántalmazó karakterisztikájú magatartás, azonban ez is alkalmas arra, hogy az érintettben szorongást és frusztrációt váltson ki. Az engedély nélküli megjelölés lényege, hogy az adott személyt hozzájárulása hiányában is valamilyen online formában megosztott, tipikusan megalázó képhez társítják, s a megosztó felületek működési mechanizmusa miatt ezen megalázó képek hozzacsatolódnak az áldozat által feltöltött és bejelölt képekhez is. A „flaming”, azaz a sértegetés, vagy lehordás, leszidás a karaktergyilkosság egyik meghatározó és bevett eszköze. Az intim interakcióban egymásnak írt szexuális tartalmú szövegek újbóli közzététele különösen a fiatal korosztály vonatkozásában jelent kiemelkedő viktimizációs veszélyt. Abban az esetben, ha mindez képi formában történik, a pszichológiai károkozás mértéke még jelentősebb.

A bántalmazó jellegű magatartások köre folyamatosan változik – részben a technikai lehetőségek és a felhasználók szokásainak alakulása, részben a kutatók tudásbázisának bővülése okán. Ennek megfelelően – például a sértő üzenetek küldésével valamely reakció kiváltásának reményében megvalósított megalázáson („flaming”) túl – újabb megközelítés ölt testet például Cuncin megosztásában⁵:

- a) kitergetés („outing”) – privát, az érintettre nézve kínos, kellemetlen információk nyilvánosságra hozatala (tipikusan nagyobb körben);
- b) trollkodás („trolling”) – tipikusan valamilyen megalázó, a becsületet sértő állítás, vélemény megosztása adott személyről vagy csoportról, a felhasználók (és nem csak az érintettek!) szélesebb körének bosszantása, többnyire érzelmileg átítított, kínos online reakciókra késztetése céljából;
- c) sértő megnevezés (gúnynevek használata) („name calling”) – más személy sértő, megalázó elnevezése, rá más online interakciókban ilyen néven való hivatkozás (különösen jelentős a fiataloknál (42%)⁶);

---

⁴ Hochstetler, 2016.

⁵ Cuncin, 2022.

⁶ Anderson, 2018.

- d) hamis pletykák terjesztése („spreading false rumors”) – valótlan tartalmú történetek, „igazságok”, állítások terjesztése adott személyről (a fiatalok körében a második leggyakoribb forma (32%)⁷);
- e) intim képek, üzenetek küldése („sending explicit images or messages”) – intim (szeméremsértő jellegű) képek vagy üzenetek megosztása az áldozatról, annak beleegyezése nélkül;
- f) kiberzaklatás (személyes indíttatású/elhúzódozó jellegű, ismétlődő); fizikai támadással való fenyegetések („cyber stalking”/„harassing”/„physical threats”) – adott személy ismétlődő üldözése, zaklatása vagy fizikai támadással való fenyegetése (a fiatalok 16%-a számolt be⁸ ez utóbbi megtörténtéről).

A végrehajtásban egyre nagyobb szerepet kap a mobiltelefon, illetve ennek fényképezőgépként való, nem megengedett célú használata is. Nemcsak testnevelési órákon vagy edzéseken lehet ruhátlan vagy kevésbé felöltözött személyekről képeket készíteni, majd elküldeni egymásnak vagy felrakni az internetre, hanem osztálykirándulások, bulik alkalmával is.

Speciális, a kiberaresszió körében nevesített jelenség a „Happy Slapping” és a „Snuff Video”. Az először Angliában detektált „szórakozási forma” kezdetben az iskolákban, diákok sérelmére került elkövetésre, azonban mára gyakorlatilag bárki célponttá válhat. A „Happy Slapping” – azaz szó szerinti fordításban vidám/boldog ütés/csapás – az általában védtelen áldozat eredetileg megalázó tevékenységekre való kényszerítésének, ma már inkább a megütésének/megverésének és megrugdosásának mobiltelefonnal történő lefényképezését, illetve lefilmezését jelenti, amelyet aztán fénykép vagy videoklip formájában elküldenek a barátoknak vagy egyenesen feltesznek az internetre.

A „Happy Slapping”-cselekmények megjelenésüktől kezdve esetenként igen komoly következményekkel jártak. Így például Londonban egy 37 éves, bárpultosként dolgozó férfit, aki az egyik parkban üldögélt, támadt meg 4 fiú. Az áldozat a rugdosásba és ütésekbe végül belehalt. A magatartás lényegi elemét azonban ez esetben sem az erőszak alkalmazása jelentette,⁹ hanem a felvételek elkészítése és továbbküldése, amellyel sikerült ismertségre szert tenniük az elkövetőknek. Ezt jól példázza az előbbi eset egyik 14 éves tettesének viselkedése, aki a sértett fejére mért rúgások után földön fekvő áldozatát így kérte: „Most egy dokumentumfilmet készítünk, úgyhogy légy szíves, nézz a kamerába!” Kezdetben a „Happy Slapping”-cselekmények célpontja tipikusan bárki lehetett, aki egy kicsit is eltért

⁷ Anderson, 2018.

⁸ Anderson, 2018.

⁹ Grimm, 2006.

az átlagostól; ahogy az egyik elkövető nyilatkozta, a lényeg, hogy „hülyén” nézzen ki. Bár a diákokhoz képest kisebb arányban, de a sértettek közt megjelentek a tanárok¹⁰ is.

Hasonló indíttatásból kerül sor az ún. *SnuffVideók* készítésére. Az elnevezés az angol „to snuff out” szóból ered, amelynek szó szerinti jelentése: kinyiffan, kiköhögi a lelkét.

Ekkor az áldozat testi vagy lelki megalázását, megerőszakolását, megverését csak úgy megörökíthetik, mint a hullagyalázást (a világhálón halálos közlekedési balesetek, bűncselekmények, öngyilkosságok helyszínén az áldozatokról/áldozatokkal készült megdöbbentő felvételekkel találkozhatunk).

A „SnuffVideók” is hosszabb ideje elterjedtek, így számos példa hozható rájuk. Ezek egy része a fiatalok közvetlen környezetéhez, ottani életviteléhez kapcsolódik, és sokszor összefüggésbe hozható különböző jellegű nemi erkölcs elleni támadásokkal.

A sértettek sok esetben védekezésre nem vagy csak korlátozottan képes, általában alkoholos befolyásoltság alatt álló lányok, így a jelenség a „rape-culture”-rel is összefüggést mutat. A nemi erőszak-kultúra¹¹ egy olyan kulturális környezetet jelent, ahol a szexuális erőszakot és egyéb ilyen jellegű visszaélést „normális” viselkedésként azonosítják; azaz a társadalom elfogadja annak létét, nem kérdőjelezi meg eléggé és elégszer létjogosultságát. Sőt, elbagatelizálja a cselekményt, felmentve az elkövetőket. A nők hiperszexualizálása önmagában is nagy problémát jelent, és a szexualitás a gyerekek intim szférájába és mindennapi életébe történő ilyen szintű betüremkedése (videoklipek, reklámok, filmek, tiktok-videók, dalszövegek stb.) különösen sérülékennyé teszi őket. A nemiség lemeztelenített és túlhangsúlyozott ábrázolása mellett számtalanszor „láthatunk” a forgatókönyvírók tollából olyan jeleneteket, ahol – bár a nő egyértelműen és határozottan nemet mondott – a „főhős” nem adja fel szerelmét, s félresöpörve annak tényleges akaratát addig üldözi őt, míg az végül igent nem mond. A pornográf tartalmú filmek körében is számtalan erőszakos kerettörténet jelenik meg, mintegy normalizálva a szexuális zaklatások, nyomásgyakorlás, a fizikai, pszichés stb. hatalommal való visszaélés létét.

A nemi erőszak-kultúra különösen a fiatalok körében került beazonosításra, s lényege a zaklató jellegű szexuális magatartásokkal szembeni nagyobb fokú tolerancia; a tipikusan fiatal férfi elkövetők körében egyfajta pozitív megítélés kapcsolódik hozzá, míg az általában azonos korosztályból kikerülő női áldozatoknál ez az alkalmi partnerkapcsolatok, a kollégiumi, iskolai bulik, illetve az alkoholfogyasztás rizikójaként

10 Számos hasonló esetre lásd például: Happy slapper boy behind bars. *Shropshire Star*, 11 August 2008 [Online]. Elérhető: <https://www.shropshirestar.com/news/2008/08/11/happy-slapper-boy-behind-bars/> (Letöltve: 2022. május 10.); 'Happy slapping' gang members admit killing Ekram Haque. *BBC News*, 16 June 2010 [Online]. Elérhető: <https://www.bbc.com/news/10331547> (Letöltve: 2022. május 10.)

11 RCEW, 2022.

kerül detektálásra. E hozzáállás mögött egyes szakértők öt fontos elemet azonosítottak be,¹² úgymint a hagyományos nemi szerepeket, a szexizmust, az ellenséges szexuális hiedelmeket, a nőkkel szembeni ellenségesség meglétét, illetve önmagának az erőszaknak mint eszköznek az elfogadását. A jelenség az internet színre lépésével, a közösségi média szerepének megnövekedésével együtt más, nagyobb veszélyességi szintre lépett.¹³ Elterjedtségét jól mutatja, hogy egy angol felmérés szerint 10 iskolás lányból, illetve fiatal nőtől 9 válik áldozatává az online szexuális zaklatásnak – például kényszerűen kapott falloszfotók vagy egyéb erotikus tartalmú képek formájában.

Noha a diákok nem mindegyike ért egyet a cselekményekkel, azonban mégis fogadnak és továbbítanak ilyen tartalmakat, mert úgy hiszik: így válhatnak érdekessé, ismertté, „valakivé” a többiek számára, és nem maradnak ki a történetekből. A média, az internet, a kommunikációban való részvétel fontosságának megértéséhez ismerni kell a fiatalabb generációk szociálpszichológiai, kultúrantropológiai stb. sajátosságait. Bár jelentős eltérések vannak a fiatalokúak egyes csoportjai, rétegei, azok anyagi lehetőségei, tanulási és elhelyezkedési esélyei között, az 1995 után születetteknek számos olyan jellemzője van, amely markánsan megkülönbözteti őket a korábbi korosztályoktól.

Érdemes megjegyezni, hogy a cyberbullying és a „rape-culture” egy sajátos leágazódását hívták életre az olyan új, hiperrealisztikus technológiák,¹⁴ mint például a VR-szemüvegek. A nagyfokú valóságélménynek köszönhetően a virtuális térben történő zaklató jellegű támadások még a test tényleges megérintése nélkül is képesek előidézni a valódi viktimizáció negatív pszichés hatásait.¹⁵ Az így kialakult helyzetek ellen a játékgártók igyekeznek fellépni. Például a QuiVR fantasy-játék multiplayer változata¹⁶ esetén létrehoztak egy olyan speciális „védelmi” buborékot, melynek használata mellett ilyen támadás nem érheti a játékost.

2. Okok és hatások

A cyberbullying mögötti *okok* széles körűek és sokfélék, ugyanakkor van néhány általános, illetve különösen a fiatal korosztály esetén különösen releváns közös jellemző, mint például

- a) a könnyű hozzáférhetőség;

12 Johnson et al., 2021, 70. o.

13 Holladay et al, 2019, 80. o.

14 Gillespie, 2020.

15 Carrie, 2016.

16 A játékhoz lásd: <https://blog.vrplayin.ca/quivr-multiplayer-content-series>

- b) az erősödő pszichés függőség az új technológiáktól (pl.: USA, Ausztrália, Új-Zéland, Közép-Európa);
- c) az IKT, illetve a közösségi média a társadalmi kapcsolattartás része, színtere;
- d) a következménynélküliség (nem mindig azonosítható az „elkövető”, ritkán követi büntetőjogi jogkövetkezmény);
- e) a tolerancia az erőszakkal szemben; az általános társadalmi kommunikáció is erőszakosabb – azaz az erőszak elfogadott viselkedésforma, fiataloknál szülői minta is lehet;
- f) a társadalomban, illetve a fiataloknál a kortárscsoportban az erőszak elfogadott nyomatékossító eszköz;
- g) a közösség, a szűkebb környezet, a szülők általi ellenőrzés hiánya;
- h) az anonimitás lehetősége;
- i) a tapintható (kézzelfogható) háttér hiánya;
- j) a média erőszakkultusza, az erőszak értéktételezése (hősök, megmentők, igazság nevében „büntetők” pozitív szerepkörbe emelése);
- k) a zaklató magatartás mintái („bully” című PC/Xbox/Psp-ben egy iskolában kell az iskolai zaklatót játszani; maga az intézmény a „Bullworth Academy” nevet kapta).

Az online formában zajló zaklatás különös veszélye – ahogy azt Kulcsár Gabriella¹⁷ is elemzi tanulmányában – nemcsak az elkövető személy anonimitásában jelenik meg, hanem a zaklatás potenciális közönségének nagy számában is. Különösen jelzésértékű annak rögzítése, hogy az online zaklatók egy része maga is közvetlen zaklatás áldozata volt korábban, s utóbb ezt a formát választotta áldozati helyzetével kapcsolatos frusztrációjának levezetésére.

Az online térben való kommunikációval kapcsolatos általános vélemény az, hogy az agresszív felhasználói viselkedés ezen a platformon elsősorban az anonimitás tényével összefüggésben nagyobb arányban van jelen, s ez potenciális internetes zaklatáshoz vezethet. Egyes közösségi hálózatokon végzett kutatások¹⁸ egyértelműen alátámasztották, hogy a névtelen felhasználók agresszívabb viselkedést mutatnak, mint azok, akik felvállalják identitásukat. A durva stílusú megjegyzésekre való válaszadás erőszakartalma is függ a névtelenségtől. Egy így föltett agresszív kérdés esetén a válaszadók is magasabb fokú agressziót mutatnak, mint a hasonló attitűdű, de nem anonim felhasználótól érkező kérdések esetén. Ugyanakkor fontos megállapítás, hogy önmagában egy ilyen felhasználói viselkedés nem kapcsolódik szükségképpen az internetes

---

¹⁷ Kulcsár, 2022, 31–41. o.

¹⁸ Lásd erre például Brown, 2018, 297–326. o.

zaklatáshoz. Ez utóbbi jelenség számos olyan elemmel bír, amelyet önmagában a trágár, obszcén kifejezések használata vagy a támadó jellegű kommunikációs stílus nem tartalmaz.

A zaklatásban „továbbküldőként”, azaz néma közreműködőként részt vevők esetén az okok igen sokfélék.¹⁹ A legtöbb kutató azonban egyértelműen az értékválságot és a média torz sikerképét teszi felelőssé az erőszak ezen formájának megállíthatatlan terjedéséért. A diákok azért fogadnak és továbbítanak ilyen videókat és képeket, mert: „így felvághatok a többiek előtt”. Fontos az is, hogy ne maradjanak ki a kommunikációból („így én is hozzá tudok szólni a témához”). Mindaddig, amíg ezek a magatartások képesek az ismerősök, társak tiszteletének, elismerésének kiváltására, arányuk nem fog csökkenni.

Az internet és az ottani aktivitások esetleges pusztító hatása, az a kiszolgáltatottság, amit a nem kellően átgondolt vagy óvatlan közösségimédia-jelenlét okoz, a fiatalok jelentős része számára nehezen felfogható, megérthető tény. Pedig az internetes zaklatás, az anonim módon történő, durva véleménynyilvánítások, a másik kigúnyolása komoly pszichés törést jelent az érintett számára – különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a használók többsége abban a virtuális világban él, lelkiekben is oda kötődik, az ottani pozitív visszajelzésekből, dicséretekből táplálkozik.

Napjainkra több olyan eset vált ismertté, amikor a fiatal az általa megélt és kezelni nem tudott zaklatással vagy a folyamatos sértő támadásokkal szembeni védekezés egyetlen lehetőségét az öngyilkosságban látta.²⁰ Különösen megdöbbentő Amanda Todd esete. A 15 éves kanadai lány egy hónappal végzetes döntése előtt egy Youtube-üzenetben „mondta el” történetét, depressziója okát, reménytelenségét, antidepresszáns-túladagolását, önsértő cselekedeteit, és kért segítséget („Nincs senkim... Szükségem van valakire.”). Mindez elmaradt, mint ahogy a 12 éves Lara Burns esetében is, akinél hasonló módon vezettek a zaklató üzenetek a halálos végkifejlethez. Bár a bullying/cyberbullying nagyon komoly rizikófaktor az öngyilkosságok hátterében, sok tényező együttállása kell egy ilyen tragédia létrejöttéhez. Fontos, hogy ezeknek az eseteknek a feltárásánál a többi faktort is vizsgáljuk, hogy az ismétlődés megelőzése érdekében teljes képet lássunk.²¹ (Bár más okok miatt, de az is komoly veszélyt jelent, ha a fiatalok belenyugszanak a cyberbullying létébe, a durva, becsmérlő hangnem eltűrésébe, mondván: az adott közösségi oldalon ez a megszokott, a természetes, hiszen ott mindenki úgy viselkedik.)

¹⁹ Csemáné Váradi, 2009, 84–95. o.

²⁰ Csemáné Váradi, 2014, 90–91. o.

²¹ Az iskolai zaklatás és serdülőkori öngyilkosságok egymásra hatásáról lásd: Kulcsár, 2018, 426–433. o.

A jelenség konkrét megjelenési formája, illetve hatása függ az életkortól. Legáltalább ennyire fontos korosztály-specifikus tényező az online világ sajátossága – azaz a fiatalok által preferált szórakozási lehetőségek által közvetített üzenetek milyensége. A képi ábrázolás – legyen a közösségi médiában megjelenő gif-ekről, mémekről, a YouTube-csatornákra feltöltött videótartalmakról vagy az Instagramon elérhető képekről szó – meghatározó részét képezi a fiatalok kommunikációjának. Az üzenetek tartalmát illetően több probléma is megfogalmazódik. A – különösen filmformátumban – megjelenő erőszak mennyisége, a bűnözés és az egyéb deviáns magatartások egyoldalú bemutatása, a sztereotípiákban való ábrázolás értéktételezése és hatása sokszor nemkívánatos. Az iskolai zaklatások, a fizikai bullying, a „Happy Slapping”, a „Snuff-videók” léte és tartalma toleránssá teszi a fiatalt a bántalmazással szemben, egyben empatisz készségét csökkenti. A mindenből – így a másik fizikai, mentális rossz állapotából is – viccet csináló, a másik fél félelmére, elesettségére, kiszolgáltatottságára alapozó online tartalmak megszületése mögött a virtuális világ és a közösségi média egyik „alaptétele” áll: csak az létezik, aki „fent van” a neten, az a sikeres, akinek sok követője van, az ér valamit, aki begyűjti a lájkokat.

Az információs társadalom a fiatalok képi kommunikációjában is lecsapódó, győztesekre és vesztesekre osztott társadalomképe többek között komoly önértékelési és kapcsolati zavarokhoz, a kíváncsától eltérő érték- és normarendszerhez vezethet.²² Ezen túl is: az online közösségi térben való folyamatos jelenlét kényszere, az intim szféra eltűnése, az érzelmi inkontinencia, a „felejtéshez való jog” elvesztése feszültséget, szorongást okozhat, és könnyebben sodorhatja a fiatalt kényszerszerepekbe és áldozati szituációkba is. A morális gátak feloldódása, a személytelenség, az e-kommunikáció sajátosságai²³ pedig megkönnyítik a másik fél megalázását, megsértését úgy, hogy annak súlyával és saját felelősségével az „elkövető” nincs is tisztában.

Az internetes zaklatás mint egy közegészségügyi rizikófaktor²⁴ is nevesíthető. Számtalan kutatás igazolta, hogy az áldozati élmények folyamatos félelemérzethez, generális szorongáshoz, társadalmi elszigeteltséghez és romló munkahelyi, illetve tanulmányi teljesítményhez vezethetnek. Közvetett hatásként akár a személyközi interakciók kialakításának nehezítettsége is megjelenhet. Figyelemmel az online térben megjelenő információk tartósságára, a felejtéshez való jog hiányára, az áldozatok részben a félelem, részben a zaklatás ismétlődő jellege miatt nem képesek feldolgozni az áldozati helyzettel járó pszichés hatásokat, és ez hosszabb távon súlyos

---

22 Lásd erről részletesebben: King–Horwitz–Berona–Jiang, 2013, 43–50. o.

23 Subrahmanyam–Greenfield, 2008, 119–203. o.

24 Chengyan–Huang–Evans–Zhang, 2021, 1–12. o.

poszttraumás stressz zavarokhoz,²⁵ ennek eredményeként pedig depressziós tünetekhez vezethet.

Az internetes zaklatás pszichológiai hatásai – életkortól függetlenül is – széles körűek, s jelentősen befolyásolják az áldozatok, ezek körében különösen az ennek kitett serdülők mentális egészségét. Nem csak esetükben, de náluk nagyobb arányban jelennek meg a korábbi áldozati helyzettel összefüggésben a rossz pszichológiai alkalmazkodási reakciók, megküzdési stratégiák, az alacsony traumafeldolgozó képesség,²⁶ a csökkenő önértékelés, illetve az öngyilkossági késztetések/gondolatok. Az áldozati helyzet azonban nemcsak a pszichológiai, hanem ezzel összefüggésben a fizikai egészségre is negatív hatással van.

Valamely online közösséghez tartozás igénye korosztály-függetlenül jellemző; fiatalok esetén azonban különösen erős az erre való igény – és ezzel összefüggésben az áldozattá válás esélye.

Egyebekben a biológiai nemhez kötötten eltérés figyelhető meg²⁷ mind a zaklatás észlelése, mind az áldozattá válás gyakorisága, mind pedig az arra való helytelen válaszreakció között. A lányok magasabb kiberviktimizációs tapasztalatról számolnak be, míg a fiúk esetében az arra való helytelen pszichés reakciók fordulnak elő többször.

A fiatal korosztály esetében a negatív hatás más okok miatt is jelentősebb mértékű és súlyú lehet. Életkori, a fiatal kommunikációját érintő sajátosság, hogy többségüknek egyértelmű problémát jelent érzelmeik kezelése, kifejezése, az okok felismerése, beazonosítása.

A kommunikációs akadályozottság, az érzések, érzelmek kibeszélésére, és ezáltal a belső pszichés nyomás csökkentésére való képtelenség akár önkárosító tevékenységekhez (például falcolás) is vezethet. Az önsértő magatartás eredményeként a fájdalom lokalizálttá, jól beazonosíthatóvá – és ezáltal „uralhatóvá” – válik. De e viselkedésre tekinthet a fiatal egyfajta önbüntetésként (pl.: önutálat esetén), eszközként a stressz leküzdésére vagy az adott, általa nem kezelhető helyzetből való kilépésre (pl.: diszfunkcionális család esetén a fej ájulásig történő falba verése).²⁸

A cyberbullying különböző formái fiatalok körében megsokszorozzák az iskolai zaklatás egyébként is súlyos hatásait. Az iskolai erőszakot kísérő leggyakoribb megnyilvánulásokat már a 2000-es években a következőképpen határozták meg:²⁹

25 Datta–Gupta, 2021, 88–91. o.

26 Ennek jelentőségére lásd gyermekek esetén: Kulcsár, 2021, 136–145. o.

27 Extremera–Quintana–Orts–Mérida–Lopez–Ray, 2018, 367–376. o.

28 Csemáné Váradi, 2021, 102–103. o.

29 Kutatások a gyerekek közötti erőszakról [Online]. Elérhető: <https://osztalyfonok.hu/344/> (Letöltve: 2022. április 17.)

- a társadalmi, közösségi szabályok megszegése (az oda nem tartozás érzése, visszautasítottság miatt, helyzet fel nem ismerése, szabályok nem ismerete, határok tartásának képtelensége);
- a családi kötelékek elszakítása, „kiszállás” a közösségből, bandákhoz, csoportokhoz, idősebbekhez csapódás;
- a sérült önérzet védekezése támadással (az iskola mint szervezet és az ott dolgozók negligálása, ellenszegülés, más – beilleszkedő, gyengébb – gyerekek megtámadása, bántalmazása, az iskola otthagynak);
- a pozitív önkép elvesztése (ehhez kapcsolódóan esetlegesen destruktív, öncsonkító, önpusztító magatartásformák megjelenése, öngyűlölet); ezek alapján is érthető annak szükségessége, mi több, elvárható lenne, hogy a bajban lévő gyerekek, tanulók iskolai magatartását, jelzéseit az ott dolgozók fel tudják ismerni, jól tudják értelmezni, és elsősorban annak tekintsék, amit ténylegesen jelent, ne annak, ahogyan megnyilvánul.

Tény, hogy a virtuális tér, különösen a közösségi média, számos sajátossággal rendelkezik, melyeknek függvényében az autoagresszív magatartásokhoz eltérő kapcsolódási pontok nevesíthetők. A nem öngyilkossági célzatú önsértő magatartások hátterében többek között megjelenik az önkritikus rumináció³⁰ is, melynek esélyét a korábbi kiberviktimizáció növeli. A fiatal saját külső/belső hibáin, hiányosságain való folyamatos rágódása mind testi, mind lelki jóllétét negatívan befolyásolja, jelentősége azonban még ennél is nagyobb; elhúzódó jelenléte szoros összefüggést mutat a szorongásos, illetve depresszív tünetek megjelenésével,³¹ amelyek pedig már a szuicid készítés rizikótényezői.

E tekintetben fontos két elem kiemelése is. Egyrészt, hogy már a 2017-es felmérések³² is megerősítették, a közösségi médiában, elsősorban a Facebookon töltött idő növekedése fokozza a szorongásos zavar jelenlétét a 18–23 éves jelen lévő korosztály körében. Az Instagram pedig arra készíti a felhasználókat, hogy folyamatosan összehasonlítsák magukat másokkal, melynek eredménye nemcsak az önmagukra vetített negatív kép lehet, hanem az önértékelés csökkenése is.

Másrészt, hogy a szuicid késztetések hatására a fiatalok sokszor épp az IKT-platformokon keresztül remélik a megoldást. Az interneten elkövetett zaklató, bántalmazó magatartások egy speciális, a *büntetőjogi értékelhetőség szempontjából* is releváns formáját

---

³⁰ Reinhardt et al., 2021, 531–532. o.

³¹ Kocsel, 2019, 28. o.

³² Lásd a kutatás ismertetéséhez: Vannucci–Flannery–Ohannessian, 2017, 163–166. o.

jelentheti, amikor a közösségi médiában segítséget kérő vagy már önsértő magatartást, illetve annak a legsúlyosabb formáját, az öngyilkosságot elkövetni kívánó személyt lelkiileg bántalmaznak, érzelmileg megalázzák, arra biztatják, hogy az – akár az élete kioltásával járó – magatartást megvalósítsa.³³

Általános jelleggel, életkortól függetlenül igaz, hogy az internetes zaklatás negatív hatással van a depresszióra, amelyet az egyedüllétből való fokozott félelem közvetít.³⁴ Minél erőteljesebb a magánytól való félelem, úgy válhat az érintett egyre kiszolgáltatottabbá és védtelenebbé az online térben – növelve ezzel a bántalmazó online viselkedés hatását.

3. Fókuszban a gyűlöletbeszéd

A gyűlöletbeszéd, mint önálló kategória, valójában egy olyan ellenséges attitűdű online kommunikációs típus, melynek sajátos jegye egy személy, személyek vagy társadalmi csoportok becsületének sértése, a közösség lealacsonyítása. Ezen erős negatív érzelmi attitűdből adódóan a gyűlöletbeszéd konkrét hatásai³⁵ eltérőek lehetnek az adott személy célcsoporthoz való kapcsolódásának erősségétől (mennyire része identitásának az, hogy hova tartozik, pl. nőként való önazonosság). A hatások mértéke függ a személyes érintettség mértékétől is. Így a korábbi áldozati helyzet, avagy a társadalmi identitással összefüggésben megélt fenyegetettség érzete növeli a gyűlöletbeszédre való érzékenységet. Az áldozati helyzet tipikusan olyan pszichés következményekkel jár, mint más traumatikus élmény elviselése; azaz frusztrációt, pszichés stresszt, áldozati helyzet esetén depresszív tüneteket válthatnak ki, ugyanakkor a negatív érzetek, így a félelem mellett sokszor megjelenik a harag is mint következmény. Általános jelleggel, azaz kultúrától, nemtől függetlenül igaz, hogy az egyének saját véleményük megosztását sokkal kevésbé érzékelik gyűlöletbeszédként, mint fordított helyzetben.³⁶ A gyűlöletbeszéddel szembeni fellépés kapcsán jelentősége van annak is, hogy az milyen konkrét „alakban” jelenik meg; a lealacsonyító, sértő, vizuális megjelenítések nagyobb hatással bírnak a közösségi médiát használók körében, mint más személyeknél.³⁷

33 A kiberöngyilkosságok, illetve a felhasználói reakciók részletesebb bemutatásához lásd: Csemáné Váradi, 2021, 95–112. o.

34 Varela–Hernández–Miranda–Barlett–Rodríguez-Rivas, 5886. o.

35 Schmid et al., 2022, 4–5. o.

36 Schmid et al., 2022, 4. o.

37 Schmid et al., 2022, 11–12. o.

Az alacsony állóképességű egyének sebezhetőbbek az érzelmi kitörésekkel szemben, és – ezzel összefüggésben – neurotikusabbnak igazolódtak, mint a nagyobb állóképességű társaik.³⁸ Érdekes megállapítás ugyanakkor, hogy egyes, nagyobb kihívásoknak megfelelni kényszerülő, vagy társadalmi, közösségi problémák iránt érzékenyebb, s e tényekkel összefüggésben magasabb stresszfaktorú közösségeknél – például főiskolai hallgatók³⁹ – az online gyűlöletkeltő beszéd elterjedtebb – az adott tanulói körben mintegy 25%-kal(!) –, mint hasonló életkorú más csoportokban.

Gyűlöletbeszéddel kapcsolatos kutatások⁴⁰ azt is igazolták, hogy egyes társadalmi csoportokban, így például a kisebbségek vagy a bevándorlók között a gyűlöletbeszédnek való kitettség nagyobb arányú. Mindez egyébként előre jelzi a poszttraumás stressz zavarok és depresszió tüneteinek nagyobb eséllyel való megjelenését is, melyeket az „akkulturációs stressz” mediál.⁴¹ Közös jellemző, hogy ennek mértéke – különösen a gyűlöletbeszéd formájában megjelenő diszkrimináció esetén – magas. Maga az akkulturáció⁴² a kulturális és pszichológiai változás kettős folyamata, amely két vagy több kulturális csoport és egyes tagjaik közötti érintkezés eredményeként megy végbe. Olyan kulturális és pszichológiai változások folyamata, amely magában foglalja a szükségszerű kölcsönös alkalmazkodás különféle formáit. Ezek pedig hosszabb távú pszichológiai és szociokulturális alkalmazkodáshoz – illetve annak kényszeréhez – vezetnek. Az akkulturációs pszichológiai elmélet szerint az egyének pszichológiai egészsége egy új kulturális környezethez való alkalmazkodás során megváltozik.⁴³

Fontos ugyanakkor utalni arra, hogy a gyűlöletbeszéd megítélése, illetve az ezzel kapcsolatos érzékenység az elmúlt időszakban, így elsősorban a közösségi média megjelenésével összefüggésben jelentősen csökkent;⁴⁴ a gyakoribb közösségimédia-használat a gyűlöletbeszéd alacsonyabb észlelési gyakoriságához vezet. Fontos megállapítás az is, hogy akik kevésbé érzékenyek a gyűlöletbeszéd észlelésére, azoknál az ezzel összefüggő negatív pszichés hatások is kevésbé vannak jelen. A közösségi média megjelenését követő kutatások azt igazolták, hogy ez a platform az agresszív kommunikáció, a konfliktusokat generáló ellenségeképítés, illetve a megalázó ellenséges érzetekkel átitatott személyközi interakciók terepe. Nemcsak a közösségimédia-használat gyakorisága,

38 Lásd erre például: Saha et al., 2019, 255–264. o.

39 Saha et al., 2019, 255. o.

40 Lásd ehhez részletesebben: Wypych–Bilewicz, 2022.

41 Az akkulturációs stressz (acculturation stress) abból a konfliktushelyzetből fakad, amelyet az egyén a befogadó társadalom új kultúrájához való alkalmazkodás során megél. Lásd erre: Berry, 1997, 5–34. o.

42 Berry, 2005, 698–699. o.

43 Ren–Jiang, 2021, 4751. o.

44 Schmid et al., 2022.

de a konkrét felhasználó életkora, illetve az adott közösség kommunikációs/kulturális sajátosságai is meghatározóak. Így például a 13–17 éves amerikai fiatalok 64%-a találkozott gyűlöletbeszéddel, míg a 18 év feletti, azaz a felnőtt korú új-zélandiak csak 18%-a. Fiatalkorúak körében tipikusan magas arányú az egy-egy kollektívával szembeni lealacsonyító attitűd használata.⁴⁵

Országtól függetlenül igaz azonban, hogy a gyűlöletbeszéd aránya folyamatosan nő, így például Németországban 2021-re már elérte a 78%-ot.⁴⁶ Természetesen a már jelzett toleranciaszint-emelkedéssel ellentétesen megfigyelhető egy másik folyamat is. A tudatos kampányoknak, illetve az elmúlt időszak fokozódó emberi-jogi kommunikációs aspektusainak köszönhetően szélesedik a gyűlöletbeszéd kategóriába tartozó fogalmak köre.

4. Elkövetők és áldozatok

Az online térben történő visszaélések, zaklató, bántalmazó magatartások hatásai mellett, a hatékony megelőzés érdekében fontos feltárni annak lehetséges okait.

Az elkövetővé válás szempontjából számos, nagyon különböző befolyásoló tényező is felmerülhet. E körben különösen fontos a zaklatás konkrét okainak, illetve az azt támogató speciális tényezőknek a feltárása.

A konkrét okok közt számos – igen különböző előjelű – aktor nevesíthető.⁴⁷ Ilyen az unalom, melynek elűzéséhez csak egy mobiltelefonra van szükség. Hasonló, az IKT-platformok által biztosított speciális lehetőség az új személyiség kipróbálása.⁴⁸ Bárki „tesztébe” belebújhat a felhasználó, így anélkül játszhat el bármilyen (akár „gonosz”) szerepet, hogy ennek közvetlen vonzatai lennének.

Érdekes annak rögzítése, hogy negatív, akár áldozati helyzetek⁴⁹ is vezethetnek a zaklatóvá váláshoz. A korábban megélt offline sértetti pozíció csakúgy generálhat online bántalmazói aktivitást, mint például a magány, az elhagyatottság érzete. Kirekesztettként, elszigeteltségben létezve úgy vélik, ezzel részben felhívhatják magukra a figyelmet. Ugyanakkor fontos az is, hogy a közvetlen környezetük iránti ellenséges érzéseiket, haragjukat ezáltal a társadalom felé projektálhatják,⁵⁰ ezzel jobb pszicho-

45 Schmid et al., 2022, 2. o.

46 Schmid et al., 2022, 2. o.

47 Cuncin, 2022.

48 Ennek igazolására lásd: Varjas–Talley–Meyers–Parris–Cutts, 2010, 269–273. o.

49 Slonje–Smith–Frisén, 2013, 26–32. o.

50 Hermens–McLoughlin, 2018, 1–7. o.

lógiai közérzetüket kiváltva. Míg ezen esetekben inkább jellemző a névtelenség és a nagyszámú vagy véletlenszerűen kiválasztott célcsoport/-személy, addig a szakítás vagy kapcsolatromlás miatti elkövetés nagyon is célzott támadást jelent. Itt a szereplők olyan, általában korábban baráti vagy párkapcsolati viszonyban álló „felek”, akik barátságában általuk kezelni nem tudott vagy nem akart konfliktusok léptek fel, vagy – például féltékenységi miatt – megromlott a kapcsolatuk. Ilyenkor a konkrét motiváló erő sokszor a bosszú.⁵¹

Speciális kört képeznek azok a zaklatók, akiknél pszichológiai vagy pszichiátriai szempontból releváns személyiségjegyek, zavarok vagy betegségek indukálják az online bántalmazó viselkedést.⁵² E körbe sorolhatóak például az agresszióval, hiperaktivitással vagy impulzivitászavarral küzdő személyek. A különböző élvezeti szerek használata – így az alkohol- vagy drogfüggőség – is generálhat ilyen mentális egészségügyi problémákat. (Ez esetben tehát nem arról van szó, hogy egy személy alkohol vagy drog hatása alatt online üzenetekkel zaklatja vagy megalázza a sértettet.)

Fontos kiemelni, hogy a „sötét négyesként” („Dark Tetrad”) nevesített személyiségzavarok – így a pszichopátia, machiavellizmus, szadizmus és narcizmus – és az internetes bántalmazó viselkedés gyakorlása között kapcsolat áll fent. Nemzetközi kutatások⁵³ szerint e patológiák képesek előre jelezni az internetes zaklatást, méghezzá különböző etnikumú felhasználók esetén is (ázsiai, fekete és fehér). Ugyanakkor mindegyik csoport esetén igaz volt, hogy bármelyik vizsgált tünetegyüttes megléte mellett is a korreláció szintje nők körében alacsonyabb.

Bár az említett személyiségzavarok nagyon különböző jegyekkel írhatóak le, közös jellemzőjük például a tipikusan alacsony szintű empátia, illetve mások megfélemlítése, mint az önbizalom erősítését vagy a hatalmi pozíció megélését szolgáló technika használata. (Egyebekben a négy csoport közül a narcisztikus személyiségjegyű felhasználók jelenléte a közösségi médiában felülrepezentált, ez azonban nem jelenti szükségképpen az aktív zaklatói státusz létét.)

A „sötét négyes” akár közvetítő szerepet⁵⁴ is kaphat az áldozati, illetve az elkövetői szerep között, bár ez a biológiai nem függvényében eltérő erősségű kapcsolatot jelent. Azonos gyermekkorú áldozati pozíció megélése mellett is igaz, hogy a jelzett személyiségzavarok nagyobb arányban vezettek férfiak esetében internetes zaklatáshoz, mint nőknél. Ugyanakkor az, hogy e jegyek milyen mértékben képesek jelezni a gyermekkorú

---

51 König–Gollwitzer–Steffgen, 2010, 210–224. o.

52 Skilbred–Fjeld–Reme–Mossige, 2020, 1–16. o.

53 Lásd erre például: Brown–Hazraty–Palasinski, 2019, 552–557. o.

54 Kircaburun–Jonason–Griffiths–Aslanargun–Emirtekin–Tosuntaş–Billieux, 2021, NP1877–1893. o.

érzelmi bántalmazás és az internetes zaklatás közötti kapcsolatot, a nemek mentén is függ a konkrét személyiségprobléma típusától. Így míg például a machiavellizmus mindkét nem esetén közvetít, addig a szadizmus a férfiaknál, a pszichopátia pedig a nőknél tölti be teljes értékkel ezt a szerepet.

A jelzett, egyénhez kötött okokon túl is van az *IKT-platformoknak* számos olyan *jellegzője*, mely – e speciális okok hiányában is – egyértelműen *növeli az online bántalmazói viselkedés lehetőségét* még azok esetén is, akik egyébként offline helyzetben nem válnának elkövetővé.

Az online térben bárki bárkivel szemben könnyen válhat zaklatóvá. Nincs szükség arra, hogy közel kerüljön a célszemélyhez vagy csoporthoz, vagy bármilyen speciális erőssége legyen. Nem kell előzetes hatalmi pozíció, fölérendelti helyzet vagy egyensúlyhiány; nincs szükség arra, hogy fizikailag erősebb vagy társadalmilag felsőbbrendű legyen (például népszerűbb vagy gazdagabb), ezzel is biztosítva a többi megfigyelő támogatását vagy legalábbis passzivitását. Nincs szükség többre egy internetes kapcsolathoz és egy IKT-eszközhöz.

Hasonlóan támogatólag hat az elkövetésre, hogy számos, a szociális gátlás aktivizálása szempontjából releváns akadály hiányzik. Bár e körben fontos a névtelenül maradás lehetősége, így nem kell számolni az esetleges társadalmi rosszsallás bekövetkeztének lehetőségével. De talán még ennél is fontosabb, hogy a cselekmény nem jár közvetlen konfrontációval, az áldozattal való face-to-face találkozással és ezáltal a kiváltott negatív hatásokkal való szembesüléssel. Nem lépnek fel az együttérzésből fakadó kételyek, hiszen az áldozat – az ő szenvedésével, érzéseivel együtt – nagyon távol van az elkövetőtől. Az offline térben megélhető, azonnali személyes interakció is elmarad. Hisz anonim elkövetés mellett az áldozat többnyire még akkor sem tud közvetlenül reagálni az őt ért bántalmazó viselkedésre, ha egyébként erre pszichésen alkalmas lenne.

5. Összefoglalás

Bármely formájáról is van szó egy bántalmazó, zaklató jellegű magatartásnak, annak pszichés hatásai hosszú távúak,⁵⁵ s megfelelő segítség nélkül az áldozatok egész életét végigkísérik. Az IKT-platformok sajátos jellemzői – felejtéshez való jog hiánya, anonimitás, információáramlás korlátlansága stb. – miatt ezek a negatív következmények sokszorosára erősödnek, függetlenül az érintett személyi kör életkorától. A zaklató

---

⁵⁵ Lásd erre részletesebben például: Marciano–Schulz–Camerini, 2020, 163–181. o.

magatartás idővel a külső környezet által is detektált problémás viselkedést okoz, míg az áldozati pozícióhoz köthető problémák jelentősen megnövelik olyan egészségügyi szempontból is releváns internalizálási metódusok kialakulásának és hosszú távú jelenlétének kockázatát, mint például a depresszió vagy a szorongás.⁵⁶ Bár a jelenség fogalmi-elméleti megközelítései eltérőek⁵⁷ lehetnek, a jogszabályi környezet, a hatóságok aktív fellépése és felelősségvállalása, valamint a társadalom általános felfogása kiemelt szerephez jut.

---

⁵⁶ Marciano–Schulz–Camerini, 2020, 163. o.

⁵⁷ Erdélyi, 2021, 20–21. o.

Irodalomjegyzék

- ANDERSON, M. (2018) 'A Majority of Teens Have Experienced Some Form of Cyberbullying', *Pew Research Center*, [Online]. Elérhető: <https://www.pewresearch.org/internet/2018/09/27/a-majority-of-teens-have-experienced-some-form-of-cyberbullying/> (Letöltve: 2022. június 30.)
- BERRY, J. W. (2005) 'Acculturation: Living successfully in two cultures', *International Journal of Intercultural Relations*, 29(6), 698–699. o.
- BERRY, J. W. (1997) 'Immigration, acculturation, and adaptation', *Applied Psychology*, 1997/46, 5–34. o.
- BROWN, A. (2018) 'What is so special about online (as compared to offline) hate speech?', *Ethnicities*, 18(3), 297–326. o.
- BROWN, W. M., HAZRATY, S., PALASINSKI, M. (2019) 'Examining the Dark Tetrad and Its Links to Cyberbullying', *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 22(8), 552–557. o.
- CARRIE, J. (2016) *Sexual harassment in virtual reality feels all too real – it's creepy beyond creepy* [Online]. Elérhető: <https://www.theguardian.com/technology/2016/oct/26/virtual-reality-sexual-harassment-online-groping-quivr> (Letöltve: 2022. április 9.)
- CUNCIN, A. (2022) *The Psychology of Cyberbullying* [Online]. Elérhető: <https://www.verywellmind.com/the-psychology-of-cyberbullying-5086615#citation-1> (Letöltve: 2022. április 30.)
- CSEMÁNÉ VÁRADI, E. (2014) '„Színlelni boldog éveket...” Gondolatok a fiatalok bűnözésének társadalmi reprodukciójához' in Borbíró, A., Inzelt, É., Kerecsi, K. Lévay, M., Podoletz, L. (szerk.) *A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 83–94. o.
- CSEMÁNÉ VÁRADI, E. (2016) 'Gyermek és fiatalkori kriminalitás' in Borbíró, A., Gönczöl, K., Kerecsi, K., Lévay, M. (szerk.) *Kriminológia*. Budapest: Wolters Kluwer. 627–661. o.
- CSEMÁNÉ VÁRADI, E. (2009) 'Konfliktusok örvényében – a drunkorexiától a kollektív erőszakig' in Németh, Zs. (szerk.) *Írások Tauber István emlékére*. Budapest: ELTE ÁJTK, MKT, RTF. 84–95. o.
- CSEMÁNÉ VÁRADI, E. (2021) 'Közösségi média és auto-agresszió – interdiszciplináris kitekintés', *Miskolci Jogi Szemle*, 16(5) (3. különszám), 95–112. o.
- DATTA, V., GUPTA, J. (2021) 'Cyber bullying: Causes, psychological impact and remedies', *UGC Care Group Ejournal*, 11(5), 88–91. o.
- ERDÉLYI, Á. (2021) 'Az online térben bekövetkező zaklatások lehetséges okai, dinamikai jellegzetességei és megoldási lehetőségei', *Nemzetbiztonsági Szemle*, 9(3), 18–32. o.

- EXTREMERA, N., QUINTANA-ORTS, C., MÉRIDA-LOPEZ, S., RAY, L. (2018) 'Cyberbullying victimization, self-esteem and suicidal ideation in adolescence: does emotional intelligence play a buffering role', *Frontiers in Psychology*, 2018/9, 367–376. o.
- GILLESPIE, E. (2020) Virtual rape and sexual abuse: The dangers of immersive technology. *SBS News*, 11 December 2020. [Online]. Elérhető: <https://www.sbs.com.au/news/the-feed/article/virtual-rape-and-sexual-abuse-the-dangers-of-immersive-technology/4v2n12p3f> (Letöltve: 2022. április 11.)
- GRIMM, P. (2006) *Mobiltelefonok csak 18 éves kortól? Pornográfia és erőszak a mobilokon*. Stuttgart: Hochschule für Medien
- Happy slapper boy behind bars. *Shropshire Star*, 11 August 2008 [Online]. Elérhető: <https://www.shropshirestar.com/news/2008/08/11/happy-slapper-boy-behind-bars/> (Letöltve: 2022. május 10.)
- „Happy slapping” gang members admit killing Ekram Haque. *BBC News*, 16 June 2010 [Online]. Elérhető: <https://www.bbc.com/news/10331547> (Letöltve: 2022. május 10.)
- HERMENS, D. F., MCLOUGHLIN, L. T. (2018) 'Cyberbullying and Social Connectedness', *Frontiers for Young Mind*, 6(54), 1–7. o.
- HOCHSTETLER, L. (2016) *Five types of internet abuse used to cyberbully*. Association of Internet Research Specialists, 13 May 2016. [Online]. Elérhető: <https://aofirs.org/articles/five-types-of-internet-abuse-used-to-cyberbully> (Letöltve: 2022. május 6.)
- HOLLADAY, K. R., HAGEDORN, W. (2019) 'The Use of Technology in Sexual Exploration Among a Rape Culture Youth', *Journal of Counseling Sexology & Sexual Wellness: Research, Practice, and Education*, 1(2) 80–89. o.
- JEEVES, P. (2015) *Happy-slap video of boy's beating posted on Facebook but attacker gets away with it* [Online]. Elérhető: <https://www.express.co.uk/news/uk/619050/Mother-s-fury-after-happy-slap-video-of-son-s-beating-posted-on-Facebook-but-attacker-gets> (Letöltve: 2022. június 30.)
- JOHNSON, N.L., JOHNSON, D.M. (2021) 'An Empirical Exploration Into the Measurement of Rape Culture', *Journal of Interpersonal Violence*, 36(1–2). 70–95. o.
- KING, C. A., HORWITZ, A., BERONA, J., JIANG, Q. (2013) 'Acutely Suicidal Adolescents. Who Engage in Bullying Behavior: 1-Year Trajectories', *Journal of Adolescent Health*, 2013/53, 43–50. o.
- KIRCABURUN, K., JONASON, P., GRIFFITHS, M. D., ASLANARGUN, E., EMIRTEKIN, E., TOSUNTAŞ, Ş. B., BILLIEUX, J. (2021) 'Childhood Emotional Abuse and Cyberbullying Perpetration: The Role of Dark Personality Traits', *Journal of Interpersonal Violence*, 36(21–22), NP11877–NP11893. o.
- KOCSEL, N. (2019) *A perszeveratív kogníciók pszichológiai és biológiai korrelátumai*. PhD-értekezés, Budapest: ELTE

- KÖNIG, A., GOLLWITZER, M., STEFFGEN, G. (2010) 'Cyberbullying as an act of revenge?', *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 20(2), 210–224. o.
- KULCSÁR, G. (2018) 'Összefüggések és dilemmák' in Menyhárd A., Varga I. (szerk.) *350 éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara: A jubileumi év konferenciasorozatának tanulmányai (I–II. kötet)*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 426–433. o.
- KULCSÁR, G. (2021) 'A digitális reziliencia jelentősége a cyberbullying elleni küzdelemben' in Nagy, M. (szerk.) *Gyerekekre fókuszálva: Konferenciakötet*. Pécs: PTE. 136–145. o.
- KULCSÁR, G. (2022) 'Characteristics of Bullying and Cyberbullying and the State of Affairs of Anti-Bullying Efforts in Hungary', *Journal of Eastern European Criminal Law*, 2022/1, 31–41. o.
- Kutatások a gyerekek közötti erőszakról [Online]. Elérhető: <https://osztalyfonok.hu/344/> (Letöltve: 2022. április 30.)
- LINK, B. (2009) *Bewährungsstrafen: Schüler filmen Missbrauch auf Party* [Online]. Elérhető: <https://www.merkur.de/lokales/regionen/bewaehrungsstrafen-schueler-filmem-missbrauch-party-355953.html> (Letöltve: 2022. április 4.)
- MARCIANO, L., SCHULZ, P. J., CAMERINI, A-L. (2020) 'Cyberbullying Perpetration and Victimization in Youth: A Meta-Analysis of Longitudinal Studies', *Journal of Computer-Mediated Communication*, 25(2), 163–181. o.
- RCEW (2022) What is rape culture? *Rape Crisis England & Wales* [Online]. Elérhető: <https://rapecrisis.org.uk/get-informed/about-sexual-violence/what-is-rape-culture/> (Letöltve: 2022. április 4.)
- REINHARDT, M., KÖKÖNYEI, GY., DRUBINA, B., URBÁN, R. (2021) 'A nem szuicidális önsértés és motivációjának mérése serdülőknél: az állítások az önsértés kapcsán kérdőív (ISAS-HU) magyar adaptációja', *Magyar Pszichológiai Szemle*, 76(3–4) 515–548. o.
- REN, Q., JIANG, S. (2021) 'Acculturation Stress, Satisfaction, and Frustration of Basic Psychological Needs and Mental Health of Chinese Migrant Children: Perspective from Basic Psychological Needs Theory', *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(9)
- SAHA, K., TECH, G., CHANDRASEKHARAN, E., DE CHOUDHURY, M. (2019) 'Prevalence and Psychological Effects of Hateful Speech in Online College Communities' in Boldi, P., Foucault Welles, B. (eds.) *WebSci, 19: Proceedings of the 10th ACM Conference on Web Science*. New York: Association for Computing Machinery. 255–264. o.
- SCHMID, U. K., KÜMPEL, A. S., RIEGER, D. (2022) 'How social media users perceive different forms of online hate speech: A qualitative multi-method study', *New Media & Society*, 1–19. o. DOI: 10.1177/14614448221091185

- SKILBRED-FJELD, S., REME, S. E., MOSSIGE, S. (2020) 'Cyberbullying involvement and mental health problems among late adolescents', *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 14(1), 1–16. o.
- SLONJE, R., SMITH, P. K., FRISÉN, A. (2013) 'The nature of cyberbullying, and strategies for prevention', *Computers in Human Behavior*, 29(1), 26–32. o.
- SUBRAHMANYAM, K., GREENFIELD, P. M. (2008) 'Online Communication and Adolescent Relationships', *Children and Electronic Media*, 18(1), 119–203. o.
- VANNUCCI, A., FLANNERY, K. M., OHANNESSIAN, C. M. (2017) 'Social media use and anxiety in emerging adults', *Journal of Affective Disorders*, 2017/207, 163–166. o.
- VARELA, J. J., HERNÁNDEZ, C., MIRANDA, R., BARLETT, C. P. RODRÍGUEZ-RIVAS, M. E. (2022) 'Victims of Cyberbullying: Feeling Loneliness and Depression among Youth and Adult Chileans during the Pandemic', *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(10)
- VARJAS, K., TALLEY, J., MEYERS, J. PARRIS, L., CUTTS, H. (2010) 'High school students' perceptions of motivations for cyberbullying: an exploratory study', *Western Journal of Emergency Medicine*, 11(3), 269–273. o.
- Visionaries Project. New Forms of School Bullying and Violence. Cyberbullying, Happy Slapping and Other New Trends. International Online Conference, April 24 – May 19, 2006. Conference Report. VISIONARIES-NET project funded by the European Commission within the Socrates Minerva Program
- WYPYCH, M., BILEWICZ, M. (2022) 'Psychological toll of hate speech: The role of acculturation stress in the effects of exposure to ethnic slurs on mental health among Ukrainian immigrants in Poland', *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, DOI: 10.1037/cdp0000522
- ZHU, C., HUANG, S., EVANS, R., ZHANG, W. (2021) 'Cyberbullying Among Adolescents and Children: A Comprehensive Review of the Global Situation, Risk Factors, and Preventive Measures', *Frontiers in Public Health (Sectio Public Mental Health)*, 2021/9, 1–12. o.